

Alicja Dobrosielska

Pieczenie i herb miasta Sępopola

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2 (276), 243-267

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Alicja Dobrosielska

PIECZĘCIE I HERB MIASTA SĘPOPOLA

Słowa kluczowe: Sępopol, Schiffenburg, Schippenbeil, pieczęcie miejskie, herb

Schlüsselwörter: Sępopol, Schiffenburg, Schippenbeil, Stadtsiegel, Wappen

Keywords: Sępopol, Schiffenburg, Schippenbeil, town seals, coat of arms

Wprowadzenie

Artykuł poświęcony jest pieczęciom i herbowi miasta Sępopola, ma charakter wstępny i w żadnym razie nie wyczerpuje tematu, jest jedynie jego skromnym szkicem. W przeważającej części powstał w oparciu o literaturę przedmiotu, reprodukcje wizerunków pieczęci i herbów. Składa się z czterech części; otwiera go omówienie źródeł i wykorzystanej literatury. Następnie w porządku chronologicznym przedstawiam przegląd i opis zachowanych pieczęci miejskich, a w dalszej części, także w układzie chronologicznym, omawiam wizerunki herbu miasta, którego rysunki udało się odnaleźć w materiałach źródłowych i dostępnej literaturze. Wreszcie, w oparciu o metody sfragistyczne i heraldyczne, starałam się przedstawić jak najwięcej informacji na temat figur, symboliki i barw współczesnego herbu Sępopola.

Zanim przejdę do omówienia źródeł i literatury, chciałabym poruszyć kilka zagadnień związanych z opisywaniem herbów, czyli z tzw. blazonowaniem, których przyswojenie ułatwi lekturę, i zapobiegnie nieporozumieniom w interpretacji choćby kierunków rozmieszczenia poszczególnych figur. Zacznę od określania strony heraldycznej, czyli od tego, co stanowi prawą, a co lewą stronę w herbie, a co w XIX-wiecznej polszczyźnie określono jako „teoryja nazywania stron w heraldyce”¹. Strona heraldyczna prawa i lewa, to nie strony w rozumieniu patrzącego na herb, czyli także naszym, ale tak jakby je określił rycerz

---

¹ N. E. Malinowski, *Heraldyka to jest nauka o herbach*, Warszawa 1841, s. 30.

trzymający przed sobą tarczę. W opisie, co podkreślam, będę podawała zawsze strony heraldyczne, a zatem odwrotnie niż w rzeczywistości. Godła heraldyczne, o czym też trzeba tu wspomnieć, zgodnie z zasadami heraldyki, powinny mieć stale powtarzane kształty, zajmując przy tym określone miejsce w polu tarczy i być zawsze zwrócone w tę samą stronę, przy czym strona prawa jest bardziej zaszczytna niż lewa². Zwracam na to uwagę już teraz, bowiem w tekście będę się do tej zasady często odwoływała.

Omówienie źródeł i literatury

W opracowaniu wykorzystałam źródła archiwalne³ oraz źródła dokumentacyjne, zebrane w wydawnictwach *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, opracowane przez Maxa Toeppena⁴, *Codex Diplomaticus Prussicus*⁵, *Codex Diplomaticus Warmiensis*⁶ i *Preussisches Urkundenbuch*⁷.

Najwięcej informacji o pieczęciach i herbie miasta znaleziono w historiografii niemieckiej, przede wszystkim w pracach XIX-wiecznych i z początku ubiegłego stulecia. Trzeba tu przywołać zwłaszcza dzieło Vossberga *Geschichte der Preussischen Münzen und Siegel von frühester Zeit bis zum Ende Herrschaft des Deutschen Ordens*, w którym autor obok opisu i rysunków pieczęci miasta podał najważniejsze daty związane z jego powstaniem⁸, książkę Ottona Huppa *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer*⁹, gdzie znajduje się opis pieczęci, oraz inną, składającą się z kilku (co najmniej pięciu zeszytów) pracę tego autora, zatytułowaną *Die Ortswappen des Königreichs Preussen*. W zeszytach poświęconym Prusom Wschodnich autor zamieścił kolorowe wklej-

² J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2002, s. 647.

³ Dokument erekcyjny Związku Pruskiego z 14 III 1440 – Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej: AP Toruń), Katalog I, sygn. nr 952; Dokument przystąpienia do Związku Pruskiego miast: Bartoszyce, Frydłąd, Kętrzyn i Sepopol, z 5 V 1440 r. – AP Toruń, Kat. I, sygn. nr 981; Spis przedstawicieli rycerstwa i miast, którzy przywiesili swoje pieczęci pod aktem erekcyjnym Związku Pruskiego bądź przystąpili do Związku na podstawie osobnych pism – AP Toruń, Kat. I, sygn. nr 1281.

⁴ M. P. Toeppen, *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Bd. 2 (1436–1446), Leipzig 1880.

⁵ *Codex Diplomaticus Prussicus* (dalej: CDP), hrsg. v. J. Voigt, Bd. 3, Königsberg 1848.

⁶ *Codex Diplomaticus Warmiensis oder Regesten zur Geschichte Ermlands* (dalej: CDW), hrsg. v. C. P. Wolky, Bd. 2 (1341–1375), Mainz 1864.

⁷ *Preussisches Urkundenbuch* (dalej: PU), hrsg. v. H. Koeppen, Bd. 4 (1346–1351), Marienburg 1960.

⁸ F. M. Vossberg, *Geschichte der Preussischen Münzen und Siegel von frühester Zeit bis zum Ende Herrschaft des Deutschen Ordens*, Berlin 1843, s. 48.

⁹ O. Hupp, *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer*, Reprint von 1896 und 1898, Bonn 1985.

ki z herbami miast, w tym także opis i kolorowy herb Sępopola¹⁰. Z kolei Carl Beckhern w pracy *Die Wappen der Städte Alpreussens*¹¹ obok wizerunku herbu miasta zawarł również opis jego średniowiecznych i nowożytnych pieczęci. Niedostępna okazała się, przywoływana przez niemieckich badaczy, praca Daniela Grossmanna *Gesammelte Nachrichten von der Ost-Preussischen Stadt Schippenbeil und den Privilegien derselben*¹², a która, jak się wydaje, mogłaby być wielce pomocna. Informacje o pieczęciach i herbie miasta znaleziono również w XIX-wiecznej monografii Sępopola autorstwa Gustawa Lieka *Die Stadt Schippenbeil mit Berücksichtigung des Kirschiels und der Umgegend*¹³.

W polskiej historiografii nie tylko pieczęcie i herb Sępopola, ale także dzieje miasta nie cieszyły się tak dużym zainteresowaniem badaczy. Luki tej nie mogą zastąpić popularnonaukowe prace, jak choćby wydana niedawno *Monografia Sępopola opracowana z okazji 650-lecia powstania miasta* Grzegorza Borowskiego¹⁴, czy opracowanie *Dziejów Sępopola* autorstwa Mariana Petraszki i Andrzeja Wakara¹⁵. Żaden z polskich badaczy, ani w ubiegłym stuleciu, ani w obecnym, nie podjął się zadania napisania naukowej monografii dziejów Sępopola, a dostępne prace w postaci artykułów naukowych, tylko pobieżnie, i na uboczu innych badań poruszają tematykę związaną z tym miastem. Brak dotąd w polskiej historiografii także pracy poświęconej w całości pieczęciom i herbom miasta Sępopola, ich krótkie opisy, bez analizy sfragistycznej, czy heraldycznej, pojawiają się jedynie w ogólnych opracowaniach i leksykonach miast¹⁶.

Pieczęcie miejskie

W literaturze jako najstarszą zachowaną pieczęć miasta Sępopol podaje się *sigillum* zamieszczoną w dziele Vossberga¹⁷ (Rys. 1). Sam autor datował ją na wiek XV, wskazywał nawet konkretną datę 1440 r. dokumentu Związku Pruskiego, pod

¹⁰ O. Hupp, *Die Ortswappen des Königreichs Preussen*, H. 1: Provinz Ostpreussen, Bremen 1915, ss. 16–17.

¹¹ C. Beckherrn, *Die Wappen der Städte Alpreussens*, Königsberg 1892.

¹² D. H. Grossmann, *Gesammelte Nachrichten von der Ost-Preussischen Stadt Schippenbeil und den Privilegien derselben*, Königsberg 1778.

¹³ G. Liek, *Die Stadt Schippenbeil mit Berücksichtigung des Kirschiels und der Umgegend*, Königsberg 1874.

¹⁴ G. Borowski, *Monografia Sępopola opracowana z okazji 650-lecia powstania miasta (1351–2011)*, Sępopol 2001.

¹⁵ M. Petraszko, A. Wakar, *Dzieje Sępopola, w: Bartoszyce. Z dziejów miasta i okolic*, pod. red. A. Wakara, Olsztyn 1987, ss. 215–242.

¹⁶ A. Plewako, J. Wanag, *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994, s. 194; *Miasta polskie w I tysiącleciu*, t. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, s. 144.

¹⁷ F. M. Vossberg op. cit., s. 48, tablica XVII, nr 63.

którym była zamieszczona¹⁸. Nie chodzi tu jednak, podkreślmy, o dokument erekcyjny Związku Pruskiego, którego tekst oryginalny znajduje się obecnie w Archiwum Państwowym w Toruniu¹⁹, do którego to dokumentu nie dołączono pieczęci miasta Sępopola, bo też nie było go wśród miast założycielskich²⁰. W tej sytuacji niemożliwe jest również, aby pieczęć Sępopola znajdowała się przy drugim oryginalnym tekście aktu Związku Pruskiego, przechowywanym do II wojny światowej w archiwum elbląskim. Sępopol przystąpił do Związku Pruskiego dopiero w maju 1440 r., razem z Bartoszcami, Kętrzynem i Frydładem, co zostało odnotowane w dokumencie datowanym na 5 maja 1440 r.²¹ Te cztery miasta zostały także wspólnie zapisane w XV-wiecznym spisie przedstawicieli rycerstwa i miast, którzy przywiesili swoje pieczęci pod aktem erekcyjnym Związku Pruskiego bądź przystąpili do Związku na podstawie osobnych pism²².

W treści dokumentu z 5 maja 1440 r. zapisano *unser stete sigelle lassen anhangen diesem brieffe*²³, a zatem dołączono do niego pieczęcie wymienionych miast. Do naszych czasów z czterech pieczęci zachowały się dwie – Bartoszczy i Kętrzyna, po pieczęciach Sępopola i Frydłądu pozostały jedynie pergaminowe paski. Wydaje się prawdopodobne, że pieczęcie te uległy zniszczeniu w XIX w. Nie znalazły się one w XIX-wiecznej publikacji Engla²⁴ poświęconej pieczęciom przechowywanym w zbiorach toruńskiego towarzystwa naukowego Copernicus Verein, a autor odsyła do wcześniejszego dzieła Vossberga i tamtejszej reprodukcji pieczęci Sępopola z 1440 r. Najprawdopodobniej więc to właśnie w książce Vossberga znajduje się wizerunek pieczęci, która widniała przy przywołanym dokumencie przystąpienia Sępopola do Związku Pruskiego, a zarazem jest to wizerunek najstarszej zachowanej do XIX w. pieczęci tego miasta.

¹⁸ Ibidem, s. 48. Według Huppa pieczęć ta pochodzi z XIV stulecia, por. O. Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 35. Możliwym jest, że miasto posługiwało się nią od 1351 r. wraz z uzyskaniem przywileju lokacyjnego. Według Vossberga gród Schippenbeil (Schippenburg) został zbudowany w 1240 na ruinach pogańskiego grodu „auf den Trümmern einer Heidenburg”, por. F. M. Vossberg, op. cit., s. 31.

¹⁹ AP Toruń, Kat. I, sygn. nr 952. Publikacja zob. *Związek Pruski i poddanie się Prus Polsce. Zbiór tekstów źródłowych*, pod red. K. Górskiego, Poznań 1949, ss. 6–11 (tekst w języku polskim), ss. 119–126 (tekst w języku niemieckim). Czarno-białe zdjęcie aktu erekcyjnego Związku Pruskiego, bez wskazania miejsca przechowywania dokumentu, zamieszcza Grzegorz Borowski w swojej pracy poświęconej dziejom Sępopola, z podpisem: „Akt erekcyjny Związku Pruskiego – między pieczęciami jest pieczęć Sępopola” – G. Borowski, op. cit., s. 12.

²⁰ Treść aktu erekcyjnego Związku Pruskiego zob. *Związek Pruski i poddanie się Prus Polsce*, ss. 6–11, ss. 119–126. O powstaniu Związku Pruskiego zob. M. Biskup, *Der Preussische Bund 1440–1454 – Genesis, Struktur, Tätigkeit und Bedeutung in der Geschichte Preussens und Polen*, w: *Hansische Studien*, Bd. 3, Weimar 1975, s. 210 i n.; K. Górski, *Zakon krzyżacki a powstanie państwa pruskiego*, Wrocław–Gdańsk 1977, ss. 144–148; M. Biskup, G. Labuda, *Dzieje zakonu krzyżackiego w Prusach*, Gdańsk 1986, ss. 397–399.

²¹ AP Toruń, Kat. I, sygn. nr 981.

²² AP Toruń, Kat. I, sygn. nr 1281.

²³ AP Toruń, Kat. I, sygn. nr 981; M. P. Toeppen, *Acten der Ständetage*, Bd. 2 (1436–1446), nr 118, s. 179.

²⁴ B. Engel, *Die mittelalterliche Siegel des Thorner Rathesarchivs, mit besonderer Berücksichtigung des Ordenslandes*, Mitteilungen des Copernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst Thorn, Thorn 1894.

Zamieszczony w dziele Vossberga rysunek przedstawia okrągłą pieczęć o średnicy 52 mm²⁵. Już w XIX w. toczyła się żywa dyskusja wokół zagadnienia treści zamieszczonego w pieczęci wizerunku. Najpewniej mamy tu do czynienia z pieczęcią obrazową, stosowaną bardzo często w sfragistyce miejskiej²⁶. Według Vossberga pieczęć przedstawia gród umieszczony na płynącym statku²⁷, natomiast Hupp twierdził, że omawiana pieczęć zawiera rysunek płynącego statku, na którym umieszczono bezokienną blankową basztę ze spiczastym dachem, połączoną z murem zwieńczonym blankami, w którym umieszczono bramę²⁸. Obydwa opisy połączył w całość, jak się zdaje, Carl Beckhern, pisząc, że na pieczęci zawarto płynący statek, na którym znajduje się gród, oblanowany mur z bramą, po którego lewej stronie widnieje baszta z blankami, zakończona spiczastym dachem²⁹.

Legenda została umieszczona koncentrycznie, wzdłuż krawędzi pieczęci, w postaci jednego wersu. Napis rozpoczyna się pośrodku górnej krawędzi pieczęci znakiem krzyża; został on sporządzony w języku łacińskim, majuskułą: „+ S'(IGILLUM). CIVITAT(IS) SCHIFFENBVRC'³⁰ (Rys. 1).

Rys. 1. Pieczęć Sępopola w publikacji F. M. Vossberg, *Geschichte der Preussischen Münzen und Siegel...* (1843)

²⁵ F. M. Vossberg, op. cit., tablica XVII, nr 63.

²⁶ J. Szymański, op. cit., s. 615.

²⁷ F. M. Vossberg, op. cit., s. 48, tablica XVII, nr 63.

²⁸ O. Hupp, *Die Wappen und Siegel*, ss. 35–36.

²⁹ C. Beckhern, op. cit., s. 57.

³⁰ F. M. Vossberg, op. cit., s. 48, tablica XVII, nr 63.

Treść napisu – *Pieczęć miasta Sziffenburc* wyjaśnia symbolikę obrazu napiętnego, który wyraźnie koresponduje z nazwą miasta podaną w przywileju lokacyjnym, wystawionym w 1351 r. przez wielkiego mistrza Henryka Dusmery³¹. Dzisiejszy Sępólno został tam określony mianem Schiffenburg, co w dosłownym tłumaczeniu oznacza ‘warownia-okręt’. Kwestia nazwy miasta i jej zmienności w ciągu dziejów jest bardzo interesująca i godna osobnego potraktowania. W niniejszym opracowaniu podam jedynie parę uwag na ten temat.

Poszczególne hipotezy dotyczące pochodzenia nazwy Schiffenburg opublikowali Petraszko i Wakar³². Według jednej z nich miasto zawdzięcza nazwę swojemu specyficznemu położeniu – niczym okręt unosiło się na falach, bo już w średniowieczu z trzech stron było otoczone wodami rzek Łyny i Guber, a z czasem nawet z czterech stron – po przekopaniu kanału między rzekami. W literaturze funkcjonuje również hipoteza łącząca nazwę miasta z postacią Ludwika von Schippen, mistrza krajowego w latach 1299–1300. Schippen zmarł w 1300, co oznaczało, że miasto musiało powstać najpóźniej w tym roku, a Zakon nie prowadził wówczas akcji osiedleńczej na pograniczu Barcji i Natangii. Bardziej prawdopodobna wydaje się inna hipoteza, zgodnie z którą miasto zawdzięcza swoją nazwę osadnikom niemieckim, bowiem – jak podają autorzy publikacji – miejscowość o takiej samej nazwie występuje we Frankonii i Hesji³³.

Petraszko i Wakar uznają za najwcześniejszą nazwę miasta *Schiffenburg*, według nich z czasem zgłoski „ff” zmieniły się na „pp”, a końcowa zgłoska „g” na „gk” albo „ch”. Występowały więc formy: *Schiffenburgk*, *Schiffenburch*, *Schippenburg* itd. Drugi człon nazwy miasta „burg” został w końcu XIV w. albo na początku XV zastąpiony słowem „pil”, co było tłumaczeniem niemieckiego wyrazu na język pruski i dowodzi, ich zdaniem, że Prusowie stanowili wówczas pokażną część, jeśli nie większość mieszkańców miasta. W końcu XVIII stulecia człon „pil” uległ zmianie na „buel”, a potem na „beil”, co wskazuje, że pochodzenie i znaczenie słowa „pil” zostało zapomniane³⁴. Z podanymi ustaleniami w sprzeczności zdają się stać dane źródłowe, bowiem nazwa Schippenbeil występuje w dokumentach średniowiecznych z XV stulecia³⁵.

³¹ Dokument lokacyjny w języku łacińskim został opublikowany w wydawnictwie źródłowym PU, Bd. 4 (1346–1351), nr 647, ss. 381–382; CDP, Bd. 3, nr 67, ss. 89–90; regest dokumentu patrz: CDW, Bd. 2 (1341–1375), nr 165 b, s.164.

³² M. Petraszko, A. Wakar, op. cit., ss. 216–217.

³³ Ibidem, s. 217.

³⁴ Ibidem, ss. 217–218; ten sam tekst w: A. Wakar, *Sępólno*, Warmia i Mazury, R. XIV, 1969, nr 1 (214), s. 4.

³⁵ Nazwa Schippenbeil występuje w dokumencie z 1468 r., zob. *Das virtuelle Preußische Urkundenbuch. Regesten und Texte zur Geschichte Preußens und des Deutschen Ordens*, Jürgen Sarnowsky <<http://www1.uni-hamburg.de/Landesforschung/pub/3frame.html>>; por. także postanowienie Rady miasta Schippenbeil z 1455 r., tu podano dwie nazwy: Schippenbeil i Schiffenberg, zob. <<http://www1.uni-hamburg.de/Landesforschung/pub/jh-I/jh-I8894.htm>>.

Oprócz wspomnianych, istnieje jeszcze inna hipoteza o pochodzeniu nazwy *Schiffenburg*, a mianowicie od pruskiej osady Schippenpill, zmienionej z czasem na *Schuppenbil*, która w 1351 r. została zapisana w formie *Schiffenburg*³⁶, która, zaznaczymy, jest dość przekonująca. W języku niemieckim między brzmieniem słowa *Schipp* i *Schiff*, tworzącym pierwszy człon nazwy, różnica istnieje tylko w wymowie, pierwsze zostało zapisane w dialekcie dolnoniemieckim (*plattdeutsch*), drugie w górnioniemieckim (*hochdeutsch*)³⁷. Natomiast drugi człon nazwy – *burg*, jest dosłownym tłumaczeniem pruskiego – *pil* (*pils*), oznaczającego w języku pruskim warownię, gród³⁸. Znamienne jest, że obie formy nazwy występują w średniowiecznych i późniejszych dokumentach, niemalże naprzemiennie.

Po dygresji na temat pochodzenia nazwy wracamy do przeglądu pieczęci miasta. Pieczęć Sępopola zachowała się również przy jednym z dokumentów traktatu toruńskiego z 1466 r., przechowywanym w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, o czym pisze Teresa Karczeńska w artykule *Przegląd pieczęci pruskich z dokumentów Traktatu Toruńskiego z 1466 roku*³⁹. Przy tym pergaminowym dokumencie, wystawionym przez miasta, szlachtę i mieszczaństwo, zwolenników Zakonu, znajduje się obecnie 55 pieczęci (było ich jednak więcej, z czasem uległo zniszczeniu 12 pieczęci, jedna miejska – Frydłądu i 11 rycerzy zakonnych i szlachty pruskiej). Pieczęcie te są w dobrym stanie, z wyraźnymi rysunkami i napisami w otoku⁴⁰. Pozyskanie reprodukcji pieczęci okazało się, niestety, niemożliwe, z racji remontu Archiwum, dlatego poniżej zamieszczam fotografię rysunku znajdującego się we wspomnianej pracy (Rys. 2).

Rys. 2. Pieczęć Sępopola w publikacji T. Karczeńskiej, *Przegląd pieczęci pruskich z dokumentów Traktatu Toruńskiego z 1466 roku...* (1962)

³⁶ T. Karczeńska, przywołując tę hipotezę, powołuje się na ustalenia odnośnie nazwy E. Keysera, Teresa Karczeńska, *Przegląd pieczęci pruskich z dokumentów Traktatu Toruńskiego z 1466 roku*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1962, nr 4 (78), s. 762; por. E. Keyser, *Deutsche Städtebuch*, Stuttgart 1939, s. 105. Hipotezę tę jako jedyną przedstawili w swoich leksykonie Plewako i Wanag, por. A. Plewako, J. Wanag, op. cit., s. 194.

³⁷ M. Petraszko, A. Wakar, op. cit., s. 216.

³⁸ M. Klussis, *Bazowy słownik polsko-pruski. Dla dalszego odrodzenia leksyki (Dialekt zamlandzki)*, Wilno 1998/1999, s. 151. Taką interpretację znajdujemy w pracy *Bilder aus Ostpreussen*, Reg.-Bez. Königsberg, hrsg. unter Mitwirkung der Behörden, Berlin 1934, s. 124.

³⁹ T. Karczeńska, op. cit., ss. 753–779.

⁴⁰ Ibidem, s. 753.

Opisywana pieczęć, umocowana na czerwonym sznurze, została wytłoczona w wosku naturalnego koloru, jej średnica wynosi 48 mm. Umieszczony koncentrycznie, wzdłuż krawędzi pieczęci, napis napieczętny w postaci jednego wersu majuskułą, po łacinie, rozpoczyna się pośrodku górnej krawędzi znakiem krzyża: „+ S.(igillum) Civitatis* Schiffenburc”⁴¹.

Według autorki pieczęć ta przedstawia herb mówiący miasta, który wyobraża pływającą twierdzę. Rysunek ten Karczewska wiąże z niemiecką nazwą miasta – *Schiffenburg*⁴². Zdaniem badaczki identyczną pieczęć publikuje Vossberg⁴³, znaną mu z dokumentu 1440 r.⁴⁴ Wydaje się jednak, że pieczęcie te różnią się w szczegółach, choć trudno cokolwiek stwierdzić z całą pewnością, mając do dyspozycji jedynie schematyczny rysunek, a nie choćby zdjęcie pieczęci omawianej przez autorkę. Różnice, jak można przypuszczać, dotyczą samego rysunku: wody, łodzi, dachu wieży i blankowania muru; brak również bramy w murze. Pieczęcie różnią się także wielkością, opisana przez Vossberga, ma średnicę 52 mm⁴⁵, a omawiana przez Karczewską 48 mm. Jedynie tekst legendy wydaje się taki sam w obu pieczęciach⁴⁶.

Najpewniej z późniejszego okresu pochodzi wizerunek pieczęci umieszczony na okładce opublikowanej w 1874 r. pracy Gustawa Lieka *Die Stadt Schippenbeil mit Berücksichtigung des Kirschiels und der Umgegend*⁴⁷ (Rys. 3). Autor podpisał ją jako „Aeltestes Stadtsiegel”⁴⁸, uznając ją tym samym za najstarszą pieczęć miejską. Ani Liek, ani późniejsza literatura nie podają, z jakiego dokumentu pochodzi omawiana pieczęć. Biorąc pod uwagę rysunek i ilość zawartych szczegółów kompozycji, należy ją uznać raczej za młodszą od wcześniej omawianych, literatura niemiecka opowiada się tu za końcem XV w.⁴⁹

Pieczęć przedstawia nieco zmienione wyobrażenie łodzi, a przede wszystkim wieży z murem i bramą, zamku, czy też grodu, znacznie bardziej wymyślne, z wyraźnie zaznaczonym sterem, co może wskazywać na kierunek, w którym owa łódź płynie, w prawą stronę, a zatem najpewniej na wschód. Występuje tu także napis napieczętny, zapisany minuskułą, którego poszczególne słowa od-

⁴¹ Ibidem, s. 761.

⁴² Karczewska podaje tu informację, z którą nie spotkałam się w literaturze przedmiotu, iż „niektórzy przypisują rysunek herbu legendzie o »najeździe Wenedów«, którzy mieli najechać i zniszczyć miasto – jest to nonsens” – T. Karczewska, op. cit., przyp. 32, s. 762.

⁴³ F. M. Vossberg, op. cit., tablica XVII, rys. 63.

⁴⁴ T. Karczewska, op. cit., s. 763, przedstawienie pieczęci patrz tabela II, rys. 8, s. 760.

⁴⁵ O. Hupp, op. cit., s. 35; T. Karczewska, op. cit., s. 762.

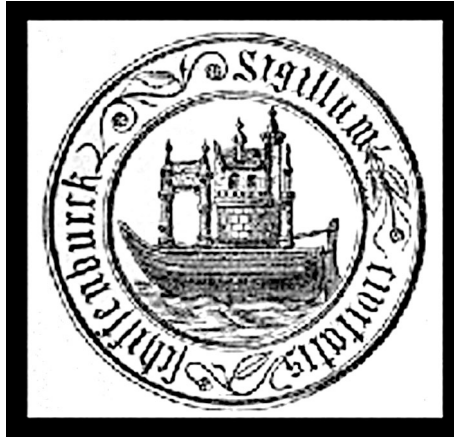
⁴⁶ Por. F. M. Vossberg, op. cit., tablica XVII, rys. 63; T. Karczewska, op. cit., tablica II, s. 760.

⁴⁷ G. Liek, op. cit., strona tytułowa.

⁴⁸ Zwrócił na to uwagę Hupp, zob. O. Hupp op. cit., ss. 35–36.

⁴⁹ Ibidem.

dzielono dekoracyjnym motywem roślinnym: „*sigillum – civitatis - schifenburg*” (46 mm), czyli ‘pieczęć miasta Schiffenburg’.

Rys. 3. Pieczęć Sępopola w publikacji G. Liek, *Die Stadt Schippenbeil...* (1874)

Na wiek XVII datuje się kolejną znaną pieczęć miasta. Jej rysunek (kopia) znajduje się również w cytowanym dziele Vossberga⁵⁰ i tu także brak jakichkolwiek danych wskazujących na dokument, z którego został zaczerpnięty wizerunek pieczęci.

Pieczęć ta nie zawiera już legendy, a jedynie inicjały „S B“, które oznaczają pierwsze litery dwuczłonowej nazwy miasta S(chiffen) B(urg). Zostały one umieszczone pomiędzy motywem płynącego statku, z jednookienną basztą, z blankami i spiczastym dachem oraz murem, po którego prawej stronie znajduje się mniejsza, bezokienna wieża. Z prawej strony muru narysowano niewystępujący w wcześniejszych pieczęciach element, a mianowicie chorągiew. Średnica pieczęci wynosi 23 mm, jej czarno-biały rysunek również znajduje się u Vossberga⁵¹ (Rys. 4). Beckherrn uznał tę pieczęć za sekretną, przedstawiającą ażurowy mur zamknięty przez dwie budowle, po którego lewej stronie znajduje się większa z wież, ze spiczastym dachem, zwieńczona blankami, po prawej zaś mniejsza wieża⁵².

⁵⁰ F. M. Vossberg, op. cit., tablica XVII, rys. 63.

⁵¹ Ibidem.

⁵² C. Beckherrn, op. cit., s. 58. W swoich ustaleniach autor powołuje się na przywoływane we wstępie dzieło Grossmanna, do którego nie udało mi się dotrzeć. Rysunek tej pieczęci zamieszczono również na niemieckiej mapie Sępopola z 1940 r. (dokumentacja w Urzędzie Miasta Sępopol). Karczeńska określiła ją jako małą pieczęć sygnetową, zob. T. Karczeńska, op. cit., s. 763, przyp. 34.

Rys. 4. Pieczęć Sępopola w publikacji F. M. Vossberg,
Geschichte der Preussischen Münzen und Siegel...
(1843)

W literaturze przedmiotu można znaleźć także inne, najpewniej pochodzące z XVIII, a może XVII w., bardzo artystyczne, przedstawienia pieczęci Sępopola, które zebrał Grossmann⁵³. Jedną z nich (Rys. 5) przypomina pieczęć zamieszczoną w książce Lieka⁵⁴ (por. Rys. 3), tu jednak nazwę miasta zapisano w zlatynizowanej formie – *Schifenburgensis*, całość napisu brzmi: „SIGILLVM. CIVITATIS. SCHIFENBURGENSIS”. Druga z pieczęci (Rys. 6), nawiązuje, do przedstawionej u Vossberga (por. Rys. 4)⁵⁵, między rysunkiem zawarto inicjały „SB”, które można odczytać jako nazwę miasta, czyli Schiffen Burg. Obie pieczęci przedstawiają budowlę, w wersji znacznie rozbudowanej, w stosunku do wcześniej przywołanych wizerunków napieczętnych⁵⁶, przy czym na drugiej z nich na wyobrażonym budynku, znajduje się krzyż. To pierwsza z pieczęci, na której pojawia się krzyż, niejedyna jednak, na której występuje dodatkowy element zaznaczony na dachu budowli, bowiem na pieczęci, XVII-wiecznej, zamieszczonej u Vossberga (Rys. 4), z prawej strony muru widnieje chorągiewka⁵⁷, w pozostałych, omawianych dotąd pieczęciach brak tego typu motywów.

⁵³ Za C. Beckherrn, op. cit., s. 58.

⁵⁴ G. Liek, op. cit., strona tytułowa.

⁵⁵ F. M. Vossberg, op. cit., tablica XVII, nr 63.

⁵⁶ Zdjęcia pieczęci pochodzą z udostępnionej dokumentacji, znajdującej się w Urzędzie Miasta Sępopol. Na podstawie opisów Beckherrna przyjmuję, że rysunki pieczęci znajdują się w książce Grossmanna, por. C. Beckherrn, op. cit., s. 58.

⁵⁷ F. M. Vossberg F. M., op. cit., tablica XVII, nr 63.

Rys. 5. Pieczęć Sępopola w publikacji D. H. Grossmann, *Gesammelte Nachrichten von der Ost- Preussischen Stadt Schippenbeil...* (1778)

Rys. 6. Pieczęć Sępopola w publikacji D. H. Grossmann, *Gesammelte Nachrichten von der Ost- Preussischen Stadt Schippenbeil...* (1778)

Warto zwrócić uwagę na jeszcze jedną pieczęć, zamieszczoną w XVIII-wiecznej pracy Grossmanna pośród innych *sigillum* (Rys. 7). Beckherrn opisuje ją jako pieczęć sądową, i przywołuje jako przykład „inwencji twórczej” rysowników⁵⁸. Powyżej typowego, znanego nam z wcześniejszych pieczęci, motywu płynącego statku, umieszczono tęczę, na której siedzi postać Chrystusa, po którego prawej i lewej stronie znajduje się napis, czytany od góry: „CIVIT.(ATIS) SCHIFFENB.(URGENSIS) SIGILL.(UM) IUDIC.(UM)”.

To jedyna w swoim rodzaju pieczęć, w żadnej z pozostałych nie występuje powyżej przywołany motyw tęczy i Chrystusa. Uwaga Beckherrna, że mamy tu do czynienia z artystycznym wyobrażeniem, niemającym wiele, a właściwie nic wspólnego z sfragistyką czy heraldyką, nie wydaje się przy tym słuszna⁵⁹. Wize-

⁵⁸ C. Beckherrn, op. cit., s. 58.

⁵⁹ Ibidem.

runek Chrystusa występuje na pieczęciach sądowych, można tu przywołać choćby pieczęć Wierzbna. W wersji barwnej herb tego miasta przedstawia Jezusa w złotych szatach siedzącego na trójkolorowej tęczy⁶⁰.

Rys. 7. Pieczęć Sępopola w publikacji D. H. Grossmann, *Gesammelte Nachrichten von der Ost- Preussischen Stadt Schippenbeil...* (1778)

Z okresu do końca II wojny światowej zachował się jeszcze jeden odcisk pieczęci z herbem Sępopola, na dokumencie z 1942 r., wystawionym przez pracownika Urzędu Miasta⁶¹ (Rys. 8). Pieczęć zawiera napis: „+ **Stadt Schippenbeil + Kreis Bartenstein**”, a zatem ‘miasto Sępopol, okręg Bartoszyce’, oraz datę 1351, która została podzielona na dwie części, po dwie cyfry arabskie, pomiędzy którymi znajduje się herb. W herbie widoczny jest motyw budowli z dwiema wieżami, zwieńczonymi blankami, na płynącej łodzi, zwróconej w prawą stronę. Warto zauważyć, że tu także występuje motyw krzyża, a możliwe, że przy sterze łodzi, z lewej strony jest cuma.

Rys. 8. Pieczęć Sępopola na dokumencie Urzędu Miasta wystawionym 16 października 1942 r.

⁶⁰ Piotr Gołdyn interpretuje ten wizerunek jako wizję Chrystusa apokaliptycznego, zob. P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, Warszawa 2008, s. 40; por. także T. Białecki, *Herby miasta Pomorza Zachodniego*, Szczecin 1991, s. 150; zob. J. Baldock, *Symbolika chrześcijańska*, Poznań 1994.

⁶¹ Dokument znajduje się w zbiorach Urzędu Miasta Sępopola.

Własnymi pieczęciami Sępopol posługiwał się najpewniej do 1945 r., po wojnie miasto utraciło bowiem prawa miejskie, odzyskało je ponownie w 1973 r.⁶²

Herb miasta Sępopola

Miejska tradycja heraldyczna pojawiła się w Europie około XIII w. Mniej więcej w tym czasie dotarła również do Prus, które z zachodnią Europą łączyło wówczas wiele związków. W literaturze heraldycznej wskazuje się na istotny związek herbów miejskich z ich tradycją sfragistyczną, pojawienie się herbu było z reguły poprzedzone wprowadzeniem pieczęci, będącej ważnym elementem struktury prawno-administracyjnej miasta⁶³.

Najstarsze znane nam, nienapieczone rysunki herbu miasta Sępopola pochodzą z końca XIX i początku XX w.⁶⁴ Czarno-biały rysunek herbu zamieścił Beckherrn, podając przy tym informację, że jest to tzw. herb mówiący, odnoszący się do nazwy miasta – Schiffenburg, która funkcjonowała po wiek XV⁶⁵. Herb, o tzw. hiszpańskiej tarczy, godłem wyraźnie nawiązuje do najstarszej pieczęci Sępopola. Przedstawia on na płynącym statku budowlę o charakterze militarnym, a dokładniej basztę z dwoma oknami, ze spiczastym dachem, zwieńczoną blankami wraz z fragmentem muru, także z blankami oraz bramą (Rys. 9)⁶⁶.

---

⁶² Mało prawdopodobne, by Sępopol posługiwał się pieczęcią do 1952 r., kiedy to ustawodawstwo o radach narodowych zabroniło używania własnych pieczęci, wprowadzając pieczęć narodową, por. J. Szymański, op. cit., s. 628. Na początku lat pięćdziesiątych zakazano w Polsce posługiwania się herbami gminnymi i powiatowymi, najpierw ustawą z 1950 r. zniesiono struktury samorządowe, a potem usankcjonowano ten zakaz dekretem o godle i barwach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz o pieczęciach państwowych z 7 XII 1955 r., zob. R. Kubiciel, *Ustawodawstwo heraldyczne 1919–1999*, w: *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy. I Krakowskie Kolokwium heraldyczne*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000, s. 222.

⁶³ M. Gumowski, *Herby miast polskich*, Warszawa 1960, s. 5; B. Możejko, B. Śliwiński, *Herby miast, gmin i powiatów województwa pomorskiego*, Gdańsk 2000, s. 15.

⁶⁴ Herb Sępopola, choć bardzo słabo widoczny, znajduje się na rycinie, przedstawiającej sępopolski ratusz (1752–1807), wykonanej na podstawie starego rysunku. Z pewnością jest tam duża łódź, a na niej budynki, wydaje się, że są tam również dwie wieże, por. G. Liek, op. cit., s. 21.

⁶⁵ Beckherrn wskazuje dokument z 1475 r., w którym nazwę miasta zapisano jako Schiffenburg, por. C. Beckherrn, op. cit., s. 57, tablica XII, s. 91.

⁶⁶ Można, jak się wydaje, dostrzec pewne podobieństwo motywów herbu Sępopola i herbu Biskupca, zamieszczonego w pracy Engla. Tu również przedstawiona została twierdza, zamek na łodzi, między tarczą a zamkiem umieszczono jednak mitrę, świadczącą o godności biskupiej założyciela miasta, zob. B. Engel, *Die Mittelalterlichen Siegel. Der Fürsten, die Geistlichkeit und des Polnischen Adels im Thorner Rathsarchive*, Danzig 1902, tab. I.

Rys. 9. Herb Sępopola w publikacji C. Beckherrn,
Die Wappen der Städte Atlpreussens (1892)

Kolorowy herb miasta zamieścił w przywołanej książce, zatytułowanej *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer*, Hupp⁶⁷ (Rys. 10). Ten sam herb w postaci wklejki zawarł on również w późniejszej swojej pracy⁶⁸ (Rys. 11).

W dołączonym opisie czytamy, że herb przedstawia w srebrnym polu, na niebieskiej wodzie płynącej, złoty statek z czerwonym grodem, zamkiem⁶⁹, ma on dwie wieże i wyraźnie zaznaczony dach. Na pierwszy rzut oka mamy tu również wyobrażenie budowli o militarnym charakterze, zwraca jednak uwagę, występujący dotąd w pieczęciach, jednak nie we wcześniej przywołanym herbie, znajdujący się na jej dachu, z prawej strony krzyż, co raczej wskazuje na kościół, kaplicę, a nie zamek⁷⁰. Interesujące jest również wyraźne zaznaczenie steru łodzi, która płynie w prawą stronę. Ten sam herb, w wersji czarno-białej, umieszczono na mapie Sępopola, z 1940, , co może wskazywać, że był używany najpewniej do końca II wojny światowej⁷¹.

⁶⁷ O. Hupp, *Die Wappen und Siegel* s. 27.

⁶⁸ O. Hupp, *Die Ortswappen*, s. 17.

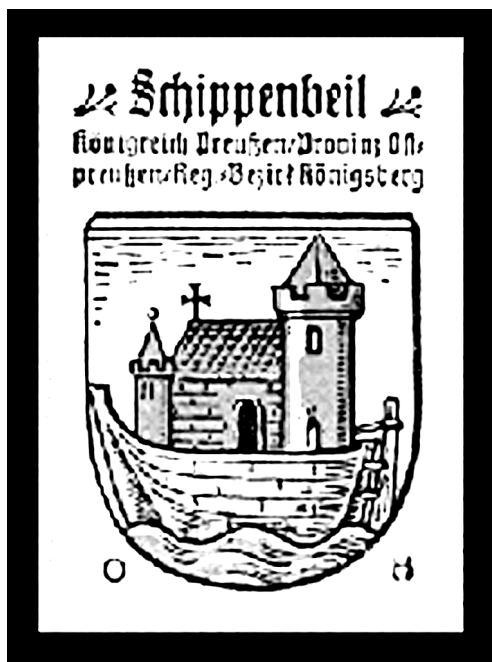
⁶⁹ *Ibidem*, s.16.

⁷⁰ Szymański kaplice, kościoły występujące w herbach miast zalicza do budowli o użyteczności publicznej, por. J. Szymański, *op. cit.*, s. 659.

⁷¹ Mapa Sępopola z 1940 r. w zbiorach Urzędu Miasta Sępopola.

Rys. 10. Herb Sępopola w publikacji O. Hupp, *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte...* (1892)

Rys. 11. Herb Sępopola w publikacji O. Hupp, *Die Ortswappen des Königreichs Preussen* (1915)

Identyczny, także kolorowy herb miasta, z nieco tylko zmienionym kształtem tarczy znajduje się pod dokumentem określonym jako *Patenschaft*, a zatem patronat, będący zapewne potwierdzeniem umów partnerskich między miastami, wystawionym 9 sierpnia 1958 r. przez miasto Nienburg (Weser) dla miasta Bartoszyce i należących do jego powiatu miast, w tym Sępopola (Rys. 12)⁷². Dokument został wydany przez stronę niemiecką, zapewne to ona umieściła na nim herby miast, w tym herb Sępopola, który w tym czasie nie mając praw miejskich, najpewniej nie posługiwał się własnym herbem.

Rys. 12. Herb Sępopola w dokumencie wystawionym przez miasto Nienburg (Weser) 9 sierpnia 1958 r.

Herb miasta został umieszczony na sępopolskiej Bramie Królewieckiej, w postaci dwóch części płyty, przytwierdzonej do muru (Rys. 13, 14). Trudno jednak obecnie podać, kiedy miało to miejsce, z pewnością nie w średniowieczu, a raczej w czasach nam bliższych, po tym jak brama została otynkowana. Kuszącą i bardzo prawdopodobną wydaje się hipoteza, iż tablice z herbem umieszczono tam w 1973 r., kiedy miastu przywrócono prawa miejskie, wymaga to jednak potwierdzenia. Na podstawie fotografii zamieszczonych w Internecie⁷³ można jedynie bardzo ogólnikowo stwierdzić, że w herbie przedstawiono budowlę, najpewniej zamek (wydaje się, że można się tu także dopatrzeć krzyża).

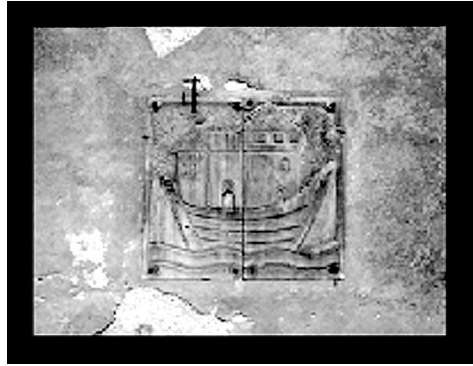
⁷² Dokument znajduje się zbiorach Urzędu Miasta Sępopola.

⁷³ Zdjęcie nr 13: <<http://www.nid.pl/idm,1179,sepolskie-mury-zabytkiem-militarnym-i-kulturowym.html>>; Zdjęcie nr 14: <<http://www.przystanekpolska.vel.pl/printview.php?t=438&start=0&sid=84fda-155935e739ba6e9b4a85cbcac5e>>.

Rys. 13. <http://www.nid.pl/idm,1179>, sepopolskie-mury-zabytkiem-militarnym-i-kulturowym.html

Rys. 14. <http://www.nid.pl/idm,1179>, sepopolskie-mury-zabytkiem-militarnym-i-kulturowym.html

Herb Sępopola z odmienną od wszystkich omawianych tarczą znajduje się w przywoływanej publikacji z 1987 r. zatytułowanej *Bartoszyce. Z dziejów miasta i okolic*, w której jeden z rozdziałów poświęcono historii Sępopola⁷⁴. Tarcza herbu ma tu formę tzw. francuską nowożytną, inaczej także przedstawiono gród, zamek, pozbawiono go bocznej, mniejszej wieży (Rys. 15). Autorzy publikacji zamieścili następujący komentarz: „herbem miasta Sępólno jest pływająca na łodzi brama miejska z basztą po prawej stronie. Mury są koloru czerwonego, łódź koloru żółtego, wody – niebieskiego, tło białe, obramowanie tarczy herbowej czarne – –. W tej wersji używano go co najmniej od XVIII stulecia”. Przedstawiony opis wyraźnie nawiązuje do herbu zamieszczonego przez Beckherrna⁷⁵, gdzie mamy basztę i fragment muru, nie bardzo jednak odpowiada herbowi, który

⁷⁴ M. Petraszko, A. Wakar, op. cit., s. 215.

⁷⁵ Por. C. Beckherrn, op. cit., s. 57, tablica XII, s. 91.

w swej publikacji zamieścili Petraszko i Wakar, tu bowiem, jak się wydaje, narysowano budynek, a nie mur miejski.

Rys. 15. Herb Sępopola w publikacji M. Petraszko, A. Wakar, *Dzieje Sępopola*, w: *Bartoszyce. Z dziejów miasta i okolic* (1987)

Ten sam herb, jako herb Sępopola, tyle że w kolorze i z hiszpańską tarczą, zamieścili Andrzej Plewako i Józef Wanag w *Herbarzu miast polskich*⁷⁶, opublikowanym w 1994 r. (Rys. 16). Autorzy dodali krótką notkę, że przedstawia on „w polu białym czerwony zamek, pływający w żółtej łodzi po błękitnych falach (miejscowej rzeki Łyny)”⁷⁷.

Rys. 16. Herb Sępopola w publikacji A. Plewako, J. Wanag, *Herbarz miast polskich* (1994)

⁷⁶ A. Plewako, J. Wanag, op. cit., s. 194.

⁷⁷ Ibidem.

Rysunek dzisiejszego herbu wyraźnie nawiązuje do herbów przedstawionych przez Huppa⁷⁸ (Rys. 10 i 11) oraz herbu z pieczęci, umieszczonej na dokumencie z 1942 r.⁷⁹ (Rys. 8), czy też herbu przedstawionego na dokumencie potwierdzającym partnerstwo pomiędzy Bartoszcami i Nienburg (Weser)⁸⁰ (Rys. 12).

Rys. 17. Współczesny herb Sępopola

Analiza sfragistyczno-heraldyczna

Używany współcześnie herb miasta Sępopola, o hiszpańskiej tarczy, przedstawia, na białym polu, na niebieskich falach łódź z cumą, koloru żółtego, na której znajduje się czerwony, jednak, jak można by odczytać z racji zamieszczonego na jego dachu krzyża, nie zamek, a raczej kościół, przy czym taka interpretacja w dotychczasowych opracowaniach nie pojawiła się.

W kontekście tradycji sfragistycznej i heraldycznej miasta można wskazać interesujący problem natury heraldyczno-historycznej, a mianowicie, która budowla została przedstawiona w herbie miasta. Czy w herbowym godle znajduje się zamek, mury z basztą, czy może kościół?

Jeżeli zwrócimy uwagę na wizerunki przedstawiane na pieczęciach i herbach miejskich Sępopola, to można zauważyć pewną rozbieżność w zakresie wyobrażonych na nich budowli. Zwraçałam na to już uwagę, omawiając zachowane do naszych czasów wizerunki pieczęci i herbów miasta. Wyobrażona na nich bu-

⁷⁸ O. Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 27; idem, *Die Ortswappen*, s. 17.

⁷⁹ Przywoływany dokument znajduje się w zbiorach Urzędu Miasta Sępopola.

⁸⁰ Ibidem.

dowla bywa interpretowana przez jednych autorów jako wizerunek zamku, wedle innych zaś jako wizerunek murów miejskich z basztą (basztami). Nie podejmowano dotąd w literaturze kwestii krzyża znajdującego się na dachu budowli. Tło historyczne tego problemu stanowi dyskusja na temat: czy w Sępopolu był zamek, a jeśli nie, to skąd w nazwie miasta pojawia się człon „burg”, co mogłoby wskazywać na obecność zamku⁸¹.

O sępopskim zamku nie wspominają źródła pisane dotyczące miasta, nie ma o nim wzmianki w akcie lokacyjnym ani też w kronikach opisujących walki krzyżacko-litewskie, jakie miały miejsce w okolicach Sępopola w XIV w. Brak o nim również wiadomości w kolejnych stuleciach, nie wspomina się o jego zburzeniu albo zdobyciu w czasie wojny 1454–1466, ani też w związku z wojną 1519–1521. Mowa jest jedynie o obwarowanym mieście, które służyło zaciężnym krzyżackim, stanowiąc ich bazę, co też dotkliwie odczuwali mieszkańcy⁸². Podobizna zamku nie została również uwieczniona na XVII-wiecznej rycinie Hartknocha przedstawiającej Sępopol (Rys. 18)⁸³.

Rys. 18. Rycina przedstawiająca Sępopol w publikacji Ch. Hartknoch, *Alt- und Neues Preussen oder preussischer Historien zwei Theile...* (XVII w.)

⁸¹ Informację o powstaniu w 1240 r. „Burg Schippenbeil – oder Schiffenburg” na ruinach pogańskiego grodu podaje Vossberg, op. cit., s. 31. W *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego* pod hasłem Szepopel zawarto informację, że „W zamku krzyżackim, 1240 zbudowanym, są dziś mieszkania prywatne” – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, W. Walewski, t. XI, Warszawa 1890, s. 915; M. Antoni, G. Dehio, *Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler West- und Ostpreussen. Die ehemaligen Provinzen West- und Ostpreussen (Deutschordensland Preussen) mit Bütower und Lauenburger Land*, München–Berlin 1993. Tu wzmianka o zamku w Sępopolu, s. 557, 558–559.

⁸² Za nieodbudowywaniem sępopskiego zamku, jeśli istniała drewniana warownia, opowiada się Domańska, zob. H. Domańska, *Zamki województwa olsztyńskiego. Dokumentacja naukowo-historyczna wykonana na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie*, PKZ Oddział w Gdańsku, Gdańsk 1975, masygnopis w Archiwum Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków w Olsztynie, s. 118; por. M. Biskup, „Wojna pruska” czyli walka Polski z zakonem krzyżackim z lat 1519–1521, Olsztyn 1991, s. 264, 276, 318.

⁸³ Ch. Hartknoch, *Alt- und Neues Preussen oder preussischer Historien zwei Theile*, Frankfurt–Leipzig 1684, s. 418.

Pomocne w weryfikacji hipotezy o istnieniu w Sępopolu zamku, czasu jego powstania, ewentualnych okoliczności, czy też decyzji o nierestytuowaniu warowni mogą okazać się badania archeologiczne. Być może kluczem do poznania problemu – jak piszą Andrzejewski i Kajzer – jest przebadanie znajdującego się poza miastem nasypu ziemnego, który autorzy roboczo określają mianem grodziska.

„Na okrajach miasta” – jak podają badacze – w odległości około 1,5 km od centrum miasta, w kierunku zachodnim, na skarpie wysokiego (północnego) brzegu Łyny znajduje się nasyp ziemny. W znacznej mierze jest on zniszczony i tylko rekonstruując jego pierwotne ukształtowanie można domyślać się obecności dookólnego wału zewnętrznego o narysie czworoboku, czytelnych do dziś, głębokich i stromych suchych fos oraz znajdującego się w centralnej partii założenia ściętego stożka na planie prostokąta. Zdaniem badaczy ostrość profilu ziemnych biegnących pod znacznymi kątami pozwala przypuszczać, że nie jest to tysiącletni, zniszczony erozją nasyp, a forma terenowa o relatywnie „jak na optykę archeologów”, młodszej metryce⁸⁴.

Grodzisko wśród miejscowej ludności nosi nazwę „babie cycki”. Dotąd sporządzono plan sytuacyjno-warstwowy, wpisano go do rejestru Warmińsko-Mazurskiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie, nie przeprowadzono jednak badań terenowych⁸⁵. Liek – według Andrzejewskiego i Kajzera – wskazał najpewniej to grodzisko, określając je jako *Schilberg*⁸⁶. Zdaniem archeologów przywołany obiekt można traktować jako pozostałość grodu pruskiego albo pierwszy, zapewne jeszcze drewniany, zamek krzyżacki bądź też gród pruski, wtórnie wykorzystany dla wzniesienia nowej warowni przez Krzyżaków. Za zupełnie nieprawdopodobne uważają, aby była to forma terenowa o nieantropogenicznym pochodzeniu⁸⁷.

Argumentem, dodajmy jednak, że niewielkiej wagi, przemawiającym za istnieniem w Sępopolu zamku, może być jego obecność w herbie miasta. Wykorzystywanie w godle budowli miejskich czy też ich fragmentów, zwłaszcza tych służących obronności, nie jest niczym oryginalnym, to dość typowe motywy heraldyczne dla herbów miejskich⁸⁸. Ale umieszczenie w herbie budowli nieistniejącej w mieście, już nieistniejącej, a może jeszcze nieistniejącej i jedynie symbolizującej miasto? Ta kwestia, jak się wydaje, również wymaga ustalenia, przy

---

⁸⁴ A. Andrzejewski, L. Kajzer, *Sątoczno i Sępopol. Dwa modele rozwoju osadnictwa*, w: *Pogranicze polsko-pruskie i krzyżackie*, red. K. Grażawski, Włocławek–Brodnica 2007, ss. 281–282.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ G. Liek, op. cit., s. 7.

⁸⁷ A. Andrzejewski, L. Kajzer, op. cit., s. 285.

⁸⁸ J. Szymański, op. cit., s. 659; M. Gumowski, *Pieczęcie i herby miejscowości województwa lubelskiego*, Lublin 1959, s. 8.

czym motyw zamku może sugerować rolę, jaką spełnia albo ma do spełnienia dane miasto⁸⁹.

Niewątpliwie na najstarszej, XV-wiecznej pieczęci miasta widnieje baszta z fragmentem muru, podobnie na herbie przedstawionym w XIX-wiecznej publikacji Beckherrna (Rys. 9). Na pozostałych pieczęciach i herbach, które przywołałam w niniejszym opracowaniu, przedstawiono budowlę, bardziej lub mniej rozbudowaną, z jedną czy też z dwiema wieżami, a jednak budowlę, najpewniej zamek, a nie basztę z murem. W opracowaniach zarówno XIX-wiecznych, jak i późniejszych, chronologicznie nam bliższych, w herbie przedstawiony jest budynek. Może to sugerować ewolucję samego wizerunku, który z czasem mógł być, w związku z coraz bardziej precyzyjną techniką, choćby wytwarzania tłoków pieczętnych, bogatszy w detale i bardziej rozbudowany. Niekoniecznie jednak trzeba udowadniać związek wyobrażenia napieczętnego czy figury heraldycznej z rzeczywistością, której, dodajmy, herby nie muszą, a i rzadko odzwierciedlają.

W oparciu o dotychczasowy stan badań skłaniam się ku temu, że budowla przedstawiona na pieczęciach nowożytnych i młodszych oraz herbach (poza herbem u Beckherrna) jest zamkiem, a znajdujący się na jego dachu krzyż, nie wskazuje jednak, iż jest to kościół, choć jest to hipoteza kusząca, bo o ile źródła pisane nie poświadczają obecności w Sępopolu zamku, to w XIV w. zbudowano w mieście kościół pod wezwaniem św. Michała Archanioła, który przetrwał do naszych czasów, ale symbolizuje założyciela miasta, czyli zakon krzyżacki.

Wróćmy jeszcze do samego herbu i przyjrzyjmy się nieco bliżej poszczególnym figurom heraldycznym, zwracając uwagę głównie na ich symbolikę. Na współczesnym herbie mamy budowlę, przyjmujemy, że zamek, z dwiema wieżami, z lewej strony znajduje się jednookienna wieża z dwoma oknami albo z jednym oknem i drzwiami, ze spiczastym dachem, z prawej dwuokienna, znacznie

---

⁸⁹ Na temat początków miasta Sępopola, m.in. w kontekście symboliki motywu zamku, bardzo ciekawą koncepcję przedstawił Jan Powierski, por. J. Powierski, *Prusowie, Mazowsze i sprowadzenie Krzyżaków do Polski*, t. II, 1, Malbork 2001, ss. 153–157. Według Powierskiego nadania z XIV w. na terenach okręgu leunenburskiego (Leunenburg=Sątoczno) na północ od Łyny w pewnym sensie przygotowywały lokację miasta Sępopola. Uwagę badacza zwróciły fragmenty aktu lokacyjnego Sępopola, w których jest mowa m.in. o tym, że sołtys powinien sądzić w taki sposób, jak w starym pierwszym mieście, a mieszkańcy miasta powinni użytkować 30 wolnych łanów tak samo, jak ci ze starego miasta (!), co jego zdaniem sugeruje, że nie jest to właściwy przywilej lokacyjny, ale że ten przywilej wystawiono w związku z rozszerzeniem się miasta, za czym przemawia też krótki okres wolnizny, wyznaczony na dwa lata. Proponowany w literaturze czas założenia miasta na połowę XIV w. jest według badacza terminem najpóźniejszym. Możliwe jest, że miasto założono po zniszczeniu przez Litwinów w 1346 r. liszki w Sątocznie, a może nawet w 1342 r., kiedy rozważano lokację miasta Sątoczna. Kolejnym argumentem za ważnymi planami wobec Sępopola może być brak podanej w jego przywileju lokacyjnym przynależności administracyjnej. Powierski nie wyklucza w konsekwencji, że to właśnie Sępopol miał być nowym ośrodkiem lokalnej administracji krzyżackiej, na co może również wskazywać nazwa *Schippenburg*, związana z grodem. Por. także K. Kasiske, *Die Siedlungstätigkeit des Deutschen Ordens im östlichen Preussen bis zum Jahre 1410*, Königsberg 1934, s. 144 i n.

mniejsza wieża, której dach zakończony jest żółtą kulą. Obie wieże zwieńczone są blankami, czyli elementami architektonicznymi zwiększającymi obronność⁹⁰, wyglądają one niczym korona, stąd nazwa *corona muralis*⁹¹, w herbie tym z racji dwóch wież z blankami mamy więc dwie korony. Na dachu zamku znajduje się wspomniany już krzyżacki krzyż, zaś w dolnej jego części zaznaczono wejście. Zarówno budowla z charakterystycznymi obronnymi elementami architektonicznymi – blankami, jak i wieże to typowe elementy architektoniczne przedstawiane w herbach miejskich.

Nieco inaczej i bardziej zagadkowo przedstawia się kwestia łodzi, tu zwróconej w stronę bardziej zaszczytną, czyli prawą. Motyw łodzi, podobnie jak narysowanych fal, także możemy odnieść do położenia miasta – nad dwiema rzekami, przy tym Łyna stanowiła od średniowiecza aż po XIX w. ważny szlak wodny. Łodziami transportowano towary z Królewca w głąb Polski, jak też w drugą stronę, do portu w Królewcu⁹². Interesujące, że przedstawiona w herbie łódź występuje tu z dodatkowym elementem, niespotykanym na żadnym z wcześniejszych herbów ani pieczęciach, a mianowicie z cumą (chyba że uznamy jej obecność na bardzo niewyraźnym herbie w pieczęci, której odcisk znajduje się na dokumencie z 1942 r., por. rys. 8), jak można przypuszczać przymocowaną do steru, co zdaje się być dość dziwne. Na dole herbu występuje jeszcze jeden motyw – fale, woda, ta część herbu wskazuje na położenie, co odpowiada w naszym wypadku rzeczywistemu położeniu miasta – nad wodą. Całość nawiązuje rysunkiem, a także kolorystyką, do herbów wcześniej przedstawianych, zwłaszcza przez Huppa⁹³, o czym już wspominałam. Zgadają się wszystkie motywy poza jednym – wspomnianej już cumie.

Barwy występujące w herbie Sępopola to tzw. barwy czyste⁹⁴ – czerwień (zamek), błękit (woda), czerni (krzyż i cumy) oraz dwa metale – złoto (żółta łódź, zwieńczenie dachu mniejszej wieży) i srebro (tło). Wprawdzie jedna z pierwszych zasad heraldycznych mówi o niemożliwości zestawiania ze sobą czy też nakładania na siebie dwóch kolorów bądź też dwóch metali, jednak nie należa-

---

⁹⁰ W. Szolginia, *Architektura*, Warszawa 1992, s. 26; zob. także *Leksykon. Wojsko, wojna, broń*, Warszawa 2001.

⁹¹ J. Szymański, op. cit., s. 667. Według Bąkały wyróżnikiem herbów miejskich było m.in. stosowanie koron miejskich, które poprzez odpowiednią stylizację przypominają fragmenty murów miejskich z blankami i basztami, w zależności od kraju tworzą odpowiednią hierarchię, np. na terenie Niemiec wskazują liczbę mieszkańców, zob. K. Bąkała, *Historia symboliczna, znakiem, herbem i barwą pisana. Podręczny słownik*, Warszawa 1994, s. 41.

⁹² M. Petraszko, A. Wakar, op. cit., s. 222.

⁹³ O. Hupp, *Die Wappen und Siege*, s. 27; idem, *Die Ortswappen*, s. 17.

⁹⁴ Na temat barw heraldycznych zob. J. Szymański, op. cit., ss. 656–657. Por. także M. Pastoureau, *Średniowieczna gra symboli*, Warszawa 2006, ss. 142–143, 251.

ła i nie należy ona do często stosowanych. Podobnie jest w przypadku herbu Sępopola: na białym (srebrnym) polu tarczy żółta (złota) łódź. Natomiast barwa tła odpowiada już najstarszemu wymogowi, głoszącemu, że tło winno być złote, srebrne albo krwawe, czyli czerwone, w naszym przypadku jest to z trzech przywołanych wariant drugi. Nie bez powodu wybrano zapewne kolor biały jako tło dla czerwonej architektury przedstawionej na herbie, bowiem, jak pisze Pastoureau: „dla średniowiecznego oka czerwień jest lepiej widoczna, kiedy jest umieszczona na tle białym”⁹⁵. Symboliczne znaczenie użytych kolorów w herbie podaję za Malinowskim, i tak złoto, kolor żółty, to oznaka potęgi, siły, bogactwa, wiary, czystości i stałości, srebro – nieskazitelności, czerwony – męstwa i śmiałości, ale także sprawiedliwości, niebieski zaś – majestatu, piękności, czarny – skromności i poświęcenia⁹⁶.

W podsumowaniu należy podkreślić następujące zagadnienia:

– Jako najstarszy wizerunek pieczęci jawi się rysunek z 1440 r. zawarty w dziele Vossberga, który przedstawia pieczęć znajdującą się niegdyś pod pergaminowym dokumentem, w którym rady miast Bartoszyce, Sępopola, Kętrzyna i Frydłądu deklarowały przystąpienie do Związku Pruskiego.

– Tradycyjne, występujące we wszystkich pieczęciach i herbach miasta Sępopola motywy i figury to: statek, woda, elementy architektury miejskiej.

– W najstarszych przedstawieniach herbu brak cumy, jak również krzyża.

– Budowla przedstawiona na pieczęciach nowożytnych i młodszych oraz w herbie (poza rysunkiem herbu u Beckherrna) jest zamkiem, a znajdujący się na jego dachu krzyż symbolizuje założyciela miasta, czyli zakon krzyżacki.

– Interesującą kwestią, którą warto zasygnalizować, jest ugruntowana tradycja heraldyczna sępopolskiego herbu, znanego w mieście i regionie. Wskazuje na to choćby współczesny internetowy projekt popularyzacji zabytków Sępopola, w tym Bramy Królewieckiej z herbem miasta⁹⁷, czy też umieszczenie herbu w godle Ludowego Klubu Sportowego, działającego od 1945 r. Czy wreszcie projekt opracowania herbu Gminy Sępopól, którego wykonania podjęło się Towarzystwo Naukowe Pruthenia w 2011 r.

Alicja Dobrosielska, *Siegel und Wappen der Stadt Sępopol (Schuppenbeil)*

Zusammenfassung

Gestützt auf Archivquellen, Fachliteratur und Reproduktionen von Siegeln und Wappen bietet der vorliegende Artikel eine Übersicht über die Siegel und Wappenbilder der Stadt Sępopol (Schuppenbeil). Unter

⁹⁵ M. Pastoureau, op. cit., s. 252.

⁹⁶ N. E. Malinowski, op. cit., ss. 43–44.

⁹⁷ Por. <<http://www.nid.pl/idm,1179,sepopskie-mury-zabytkiem-militarnym-i-kulturowym.html>; <http://www.przystanekpolska.vel.pl/printview.php?t=438&start=0&sid=84fda155935e739ba6e9b4a85cbcac5e>>.

Ausnutzung sphragistischer und heraldischer Methoden wurde auch versucht, möglichst viele Informationen über Figuren, Symbolik und Farben des zeitgenössischen Stadtwappens zu präsentieren. Als ältestes, nicht bis in unsere Zeit erhalten gebliebenes Siegel wurde das *sigillum* von 1440 genannt, das sich einst unter einer Pergamenturkunde befand, in der die Stadträte von Bartoszyce (Bartenstein), Sępopol (Schippenbeil), Kętrzyn (Rastenburg) und Frydłąd (Friedland) ihren Beitritt zum Preußischen Bund erklärten. Dieses Bild nahm Vossberg in seinem Werk auf. Als traditionelle, in allen Siegeln und Wappen der Stadt Sępopol auftretende Motive und Figuren gelten das Schiff, Wasser und Elemente der städtischen Architektur. Es wurde nachgewiesen, dass es auf den ältesten Darstellungen des Wappens kein Schiffstau und auch kein Kreuz gibt, darüber hinaus ist das auf den neuzeitlichen und jüngeren Siegeln sowie im Wappen dargestellte Bauwerk eine Burg, und das auf ihrem Dach befindliche Kreuz symbolisiert den Stadtgründer, also den Deutschen Orden.

Übersetzt von Christiane Schultheiss

Alicja Dobrosielska, *Sępopol seals and coat of arms*

Summary

Based on archival sources, reference literature and reproductions of the seals and coats of arms this paper offers a review of the seals and coat of arms of the town of Sępopol. By applying sphragistic and heraldic methods an attempt was made to present possibly the greatest amount of information on the figures, symbolism and colours of the town's contemporary coat of arms. The lost *sigillum* of 1440, a seal found under the parchment document in which the councils of Bartoszyce, Sępopol, Kętrzyn and Frydland declared their accession to the Prussian Confederation, was indicated as the oldest seal. The seal's image was presented by Vossberg in his work. The following motifs and figures present in all the seals and coats of arms of Sępopol have been deemed traditional: a ship, water, elements of town architecture. It has been shown that the oldest representations of the coat of arms lacked a hawser and a cross. In addition, the structure depicted in modern times seals and the newer ones is a castle and the cross on its roof signifies the founder of the town, i.e. the Teutonic Order.

Translated by Tomasz Niedźwiedź